

forecasting of the future market situation.

The calculations of the level of financial security of the insurance market in accordance with the «Methodology for calculating the level of economic security of Ukraine» provide an opportunity to assess the overall situation that has developed in the Ukrainian insurance market. According to the obtained values in the context of the relevant indicators, the level of financial security of the Ukrainian insurance market can be characterized as close to the dangerous with a tendency for its growth. In addition, it should be noted that none of the calculated indicators of the financial security of the insurance market of Ukraine does not reach the size of the threshold values.

Investigation of the Ukrainian insurance market in terms of its industry classification has allowed us to conclude that the domination of the general-risk types of long-term insurance, which is completely opposite to international practice. According to the results of the study, there is a significant predominance of insurance premiums for general risk insurance, their share on average for the period under study was about 92%, for life insurance – 8%, respectively.

At the same time, the practice of using life insurance as an instrument for the formation of savings for individuals, including for the accumulation of retirement benefits (the share of gross insurance premiums for life insurance in the total amount of gross insurance premiums is about 60% on average over the period under investigation), is common to all European countries.

Key words: *insurance services market, economic security, financial security, financial security of the insurance market, key indicators of insurance activity, financial security indicators*

УДК 338.1

DOI 10.31395/2415-8240-2019-94-2-85-94

СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ АГРАРНОГО СЕКТРУ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ю. О. Нестерчук, доктор економічних наук

С. Ю. Соколюк, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті розглядається стратегічна роль аграрного сектору в економіці країни – гарантування продовольчої безпеки та формування конкурентних переваг у міжнародному економічному просторі. Розглянуто структуру земельного фонду, валової продукції аграрного сектору України. Досліджено динаміку обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва та тваринництва в Україні. Запропоновано основні напрями розвитку аграрного сектору економіки.

Ключові слова: *аграрний сектор, валова продукція, земельні ресурси, розвиток, стратегічна роль, продовольча безпека.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до міжнародних спільнот, поглиблення економічних зв'язків, зростання конкуренції, необхідність модернізації виробництва та постійного запровадження інновацій зумовлюють використання вдосконалених методів і підходів щодо формування ринкових відносин в аграрному секторі. Нині аграрний сектор потребує адаптації до міжнародних стандартів ведення ринку й захисту базових ланок з боку держави, саме тому питання стратегічного розвитку аграрного сектору економіки України є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний зміст, особливості, проблеми аграрного сектору економіки займають провідне місце у працях вітчизняних вчених економістів аграрного спрямування. Значний внесок у висвітлення питань формування та функціонування аграрного сектору економіки здійснили такі вітчизняні вчені, як В. Андрійчук, О. Боднар, П. Гайдуцький, Б. Губський, М. Дем'яненко, Т. Дудар, С. Кваша, М. Малік, П. Саблук, О. Шпичак та ін.

Питання сталого розвитку аграрної галузі у контексті реформування аграрного сектору економіки завжди є актуальним, вагомим у розвитку економіки країни. Саме проблеми розвитку аграрного сектору відображено у працях В. Бойка, В. Галушки, В. Горкавого, А. Даниленка, В. Зіновчука, В. Криворучка, М. Лобаса, Ю. Лупенка, В. Нелепа, О. Олійника, Л. Романової, П. Руснака, В. Савченка, М. Садикова, І. Сіваченка, В. Трегобчука, А. Третяка та ін.

Багато спірних питань щодо проблематики функціонування аграрного сектору були висвітлені у працях зарубіжних учених: Р. Нельсона, С. Уінтера, Деніса і Донелли Медоуз, Й. Рандерсона, Г. Дейлі, Л. Брауна, Г. Гарднера, Н. Картера, Ш. Лиле.

Незважаючи на значну кількість праць з цієї проблематики існує необхідність постійного моніторингу стану та оцінки тенденцій розвитку з метою виявлення та вирішення проблем аграрного сектору економіки.

Методика досліджень. Для наукового вирішення поставленої проблематики використано загальнонаукові методи наукового пізнання та дослідження економічних явищ. Теоретико-методологічною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних вчених економістів, що займаються питанням функціонування аграрного сектору економіки та пошуку шляхів підвищення його ефективності.

У статті використані загальноприйняті статистичні методи щодо оцінки теоретико-методичних засад функціонування та розвитку аграрного сектору економіки, з подальшою розробкою рекомендацій щодо оптимізації зв'язків між усіма учасниками аграрно-промислового виробництва.

Результати дослідження. Формування ефективних, адаптованих до сучасних умов аграрних відносин і механізму управління ними неможливе

без дослідження тенденцій та умов функціонування аграрного сектору, який виконує стратегічні завдання у національній економіці – гарантування продовольчої безпеки та формування конкурентних переваг країни у міжнародному економічному просторі.

Спираючись на Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020», Угоду про асоціацію між Україною та ЄС та План дій з її виконання, Україна є державою, що динамічно розвивається і прагне більш активно включитися у світові суспільно-економічні процеси, інтегруватися в європейське співтовариство, а така спрямованість потребує нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки та життя населення. Відповідно до стратегічних напрямів розвитку ресурсний потенціал аграрного сектору, в основі якого знаходяться високопродуктивні землі сільськогосподарського призначення та сприятливі агрокліматичні умови, забезпечує значні можливості для подальшого ефективного розвитку аграрної сфери. Існують додаткові можливості щодо збільшення обсягів виробництва аграрної продукції, підвищення рівня продовольчої та енергетичної безпеки, зростання експортного потенціалу держави [1].

Земельні ресурси складають понад 40 % продуктивних сил України. Завдяки їх використанню формується близько 95 % продовольства та дві третини вітчизняних споживчих товарів [2]. В 2016 р. площа сільськогосподарських угідь в Україні становила 42,7 млн га, у тому числі ріллі – 32,5 млн га (2,4 % світової площі ріллі). На одного жителя припадає 0,9 га сільгоспугідь, у тому числі 0,71 га ріллі, тоді як у середньому по Європі ці показники становлять відповідно 0,44 і 0,25 га. Особливістю українських земель є велика різноманітність ґрунтів (до 1000 ґрунтових видів) та унікальність ґрунтового покриву, що свідчить про значний природний потенціал для розвитку аграрного сектору України. У цьому контексті особливого значення набуває питання не тільки збереження та нарощування конкурентних переваг цього потенціалу, а й раціонального його використання задля укріплення та поширення своїх позицій у певних сегментах внутрішнього та світових продовольчих ринків. В першу чергу це стосується раціонального використання земельних ресурсів як однієї із ключових складових аграрного виробництва.

Важливість аграрного сектору в економіці країни підтверджується його участю у формування ВВП, з часткою в середньому 12 %. Тенденція зменшення частки аграрної продукції у ВВП країни починаючи з 2001 р., змінилася на протилежну у 2008 р., коли аграрний сектор виявився мало не єдиним зростаючим в умовах кризи [3] (табл. 1).

Табл. 1. Валова продукція аграрного сектору економіки України [4]

Рік	Валова продукція, млн грн	У тому числі		Питома вага рослинництва у валовій продукції, %	Питома вага тваринництва у валовій продукції, %
		валова продукція рослинництва	валова продукція тваринництва		
2000	151022,2	92838,9	58183,3	61,5	38,5
2005	179605,8	114479,9	65125,9	63,7	36,3
2010	194886,5	124554,1	70332,4	63,9	36,1
2011	233696,3	162436,4	71259,9	69,5	30,5
2012	223254,8	149233,4	74021,4	66,8	33,2
2013	252859,1	175895,2	76963,8	69,6	30,4
2014*	252924,4	177443,5	75480,9	70,2	29,8
2015*	264821,1	179252,3	76482,3	70,6	29,4
2016*	269666,2	182353,3	77556,5	72,1	27,9

Виробництво валової продукції має тенденцію до зростання з 151022,2 у 2000 р., до 269666,2 млн грн у 2016 р., тобто збільшення становить 78,6 %. Однак, у 2012 р. в порівнянні з 2011 р. через несприятливі природні умови обсяг валової продукції знизився на 4,5 %.

Більшість української аграрної продукції – товари рослинництва. За досліджуваний період частка валової продукції рослинництва значно перевищувала частку тваринництва. У звітному році різниця між валовим виробництвом основних галузей становила 104796,8 млн грн.

Основними видами продукції рослинництва незмінно залишаються зернові та зернобобові культури, картопля, цукрові буряки (табл. 2).

Табл. 2. Виробництво основних видів продукції рослинництва в Україні

Вид продукції, тис. т	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Зернові та зернобобові культури	37867,1	54816,0	45307,9	62285,3	63859,3	60125,8	66088,0
Цукрові буряки	13749,2	18740,5	18438,9	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3
Насіння соняшнику	6735,3	8614,1	8313,4	10941,2	10133,8	11181,1	13626,9
Картопля	18338,3	23780,6	22906,4	21851,5	23693,4	20839,3	21750,3
Овочі відкритого ґрунту	7723,7	9400,4	9625,4	9396,2	9637,5	9214,0	9414,5

Джерело: складено автором на основі [3, 4]

Спостерігається закономірне, хоч подекуди і нестабільне, збільшення виробництва цих культур, найбільші темпи якого спостерігаються у виробництві насіння соняшнику (на 102 %) та зерновій галузі (на 74 %).

В свою чергу продукція тваринництва займає важливе місце в загальному ринку продовольства України. НААН України спільно з ННЦ "Інститут аграрної економіки" було розроблено проект стратегії розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Стратегією передбачається доведення споживання продукції тваринництва на одну особу у 2020 р. до наукового обґрунтованого рівня: м'яса – до 91,1 кг (при нормі споживання – 85 кг); молока – до 380 кг (при нормі 390); яєць – до 300 шт.

Виробництво м'яса (в забійній вазі) у 2016 р. склало 2677,4 тис. т, що на 618,4 тис. т більше порівняно з 2010 р. Дещо зменшилось виробництво яєць – на 1951,9 млн шт. (табл. 3).

Табл. 3. Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні

Продукція	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2059,0	2144,0	2210,0	2389,0	2359,6	2322,6	2677,4
у т. ч.							
яловичина та телятина	427,7	399,0	388,0	428,0	412,7	384,0	494,1
свинина	631,2	704,0	701,0	748,0	742,6	759,7	784,4
м'ясо птиці	953,5	995,0	1075,0	1168,0	1164,7	1143,7	1353,9
баранина та козлятина	21,0	20,0	20,0	19,0	14,4	13,7	16,0
кролятина	13,5	14,0	14,0	14,0	13,3	13,3	19,0
кони	12,1	12,0	12,0	12,0	11,8	8,2	10,0
Молоко, тис. т	11248,5	11086,0	11378,0	11488,0	11132,8	10615,4	10381,5
Яйця, млн шт.	17052,3	18690,0	19110,0	19615,0	19587,3	16782,9	15100,4
Вовна, т	4192,0	3877,0	3724,0	3520,0	2602,0	2270,0	2072,0

Джерело: складено автором на основі [3, 4]

Слід, зазначити, що найвище виробництво яєць за досліджуваний період зафіксовано у 2013 р. (19615 млн шт.). Збільшення виробництва продукції птахівництва пов'язане з більш швидкою окупністю витрат через вищий коефіцієнт оборотності оборотних засобів порівняно з іншими галузями тваринництва. За 2010-2016 рр. обсяги виробництва м'яса птиці збільшились на 300,4 тис. т.

Складною залишається ситуація в молочному скотарстві. Так, виробництво молока зменшилось на 867 тис. т в 2016 р. порівняно з 2010 р., що зумовлено зменшенням поголів'я корів. Одним із дієвих засобів підтримання галузі стала державна бюджетна дотація за утримання та збереження молодняку великої рогатої худоби, метою якої є сприяння нарощування поголів'я дійного стада.

Нині важливим елементом аграрного сектору є виробництво органічної продукції. Через високу ціну (в середньому на 30% більше ніж неорганічні аналоги) виробники орієнтовані переважно на зовнішні ринки, однак пропозиція всередині країни поступово зростає. Найбільше площ, де вирощують органічну продукцію, зосереджено в Київській, Херсонській, Харківській областях.

За останні роки зростає роль аграрного сектору України в підтриманні зовнішньоекономічного торговельного балансу. Це пов'язано із збільшенням вітчизняного аграрного експорту. З 2011 р. Україна увійшла до найбільших експортерів зерна, а в 2016 р. – до десятки головних експортерів аграрної продукції в країні Євросоюзу (табл. 4).

Табл. 4. Головні експортери аграрної продукції у 2016 р. [5]

Країна	Частка аграрного сектору у ВВП країни	Основні культури
Румунія	6,40	озима пшениця, кукурудза на зерно, соняшник, рапс, соя, цукровий буряк, картопля.
Болгарія	6,70	пшениця, кукурудза, виноград, садові культури, овочі, цукрові буряки, тютюн, олійна троянда, рис.
Боснія і Герцеговина	8,45	кукурудза, цукрові буряки, пшениця, тютюн, фрукти та овочі.
Білорусь	9,20	зернові і зернобобові, картопля, цукрові буряки та льоноволокна.
Сербія	9,66	кукурудза, пшениця, ячмінь.
Чорногорія	10,10	картопля, тютюн, виноград, цитрусові, оливки, інжир.
Македонія	10,20	пшениця, кукурудза і рис, тютюн, соняшник, бавовник.
Україна	11,02	озима і яра пшениця, жито, озимий і ярий ячмінь, кукурудза, овес, гречка, просо, рис, картопля, помідори, цибуля, соняшник, цукровий буряк, капуста, льон, хміль, тютюн.
Молдова	13,80	соняшник, кукурудза, пшениця, цукровий буряк.
Албанія	23,83	кукурудза, пшениця, тютюн, бавовна.

В 2010-2016 рр. Україна забезпечує 9,2 % світових обсягів торгівлі зерновими (кожна 11 тонна зерна, що продавалася на світовому ринку, була українського виробництва), є провідним виробником олійних культур і експортером продуктів їх переробки, а кожна шоста тонна кукурудзи і ячменю на світовому ринку – українські.

Зовнішньоторговельний обіг аграрної продукції України у 2016 р. становив 19,2 млрд дол. США (або 25,4 % всього зовнішньоторговельного обігу товарів України), збільшившись з 2010 р. на 23,4 %.

Зростання обігу відбувається за рахунок експорту. Так, якщо за 2010-2016 рр. імпорт продукції зменшився з 5,7 до 3,9 млрд дол. США або у 1,5 раза, то експорт збільшився з 9,8 до 15,3 млрд дол. США, або у 1,6 раза (рис. 1).

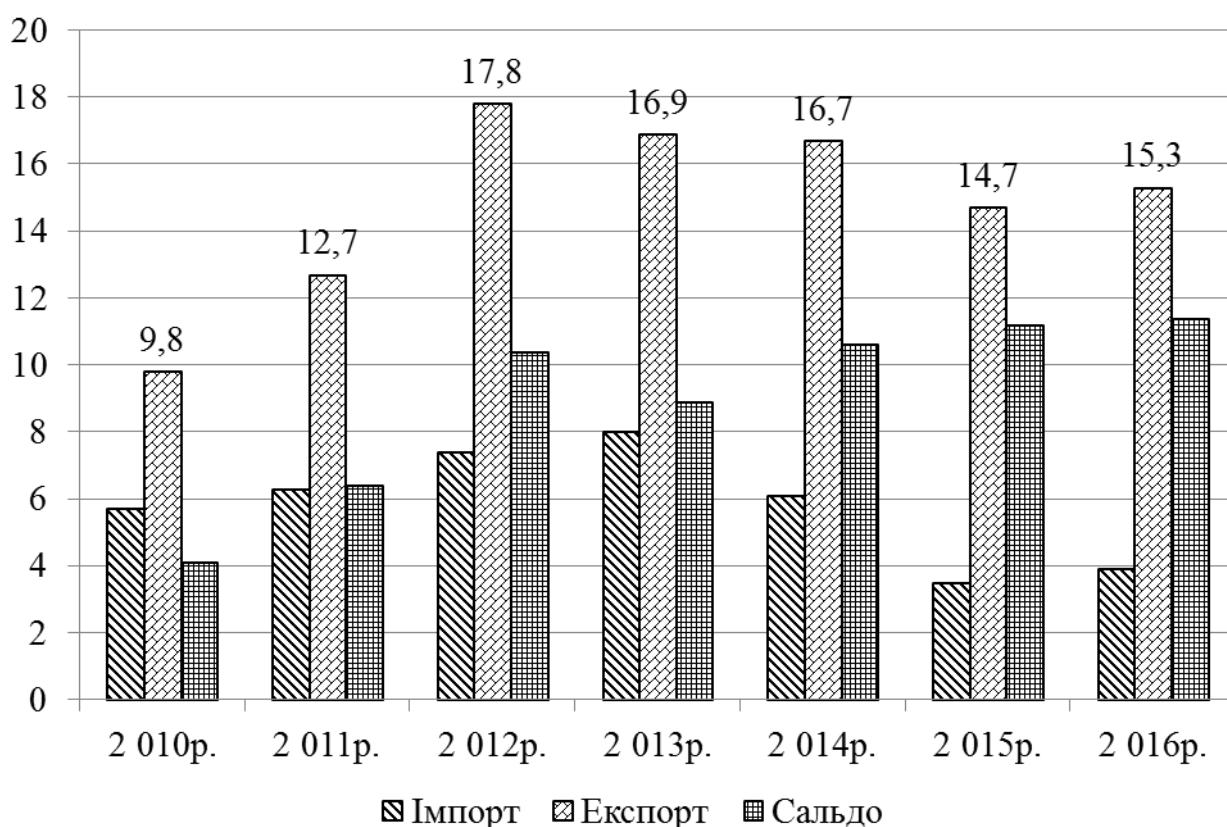

Рис. 1. Динаміка експорту та імпорту аграрної продукції в Україні, млрд дол. США* [4]

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Експорт продукції аграрного сектору здобув за 2010-2016 рр. провідні позиції у товарному експорті України, склавши у 2016 р. 42,0 % його обсягу (порівняно з 19,4 % у 2010 р.), і ставши за цим показником лідером серед

інших галузей вітчизняної економіки, як наслідок Україна отримала позитивне зовнішньоторговельне сальдо торгівлі.

Тож з метою подальшого розвитку і адаптації аграрного сектору економіки до європейських та світових умов, забезпечення населення якісними й доступними продовольчими продуктами, розширення експортного потенціалу країни доцільно звернути увагу на реалізацію наступних питань державної аграрної політики:

- збільшення рівня державної підтримки аграрного сектору економіки;
- розвиток інфраструктури аграрного ринку (об'єктів інфраструктури зберігання і транспортування продукції – заготівельні пункти, зерносховища, елеватори, логістичні центри тощо);
- стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів із зберігання, транспортування та первинної обробки аграрної продукції;
- підвищення міжнародної конкурентоспроможності продукції вітчизняного аграрно-промислового виробництва;
- подальше нарощування експорту і розширення географії поставок аграрної продукції.

Висновки. Отже, аграрний сектор економіки виступає гарантом продовольчої безпеки держави та формує конкурентні переваги країни у міжнародному економічному просторі. Україна має значні можливості для подальшого розвитку аграрного сектору та перетворення його у високоефективну сферу економіки. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови, родючі землі сприяють подальшому його розвитку, одержанню врожаїв сільськогосподарських культур в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу. З метою подальшого розвитку аграрного сектору України доцільно нарощувати масштаби інвестиційної діяльності, забезпечити правове нормування базових екологічних вимог до аграрного виробництва, реалізовувати наукові дослідження в практиці агропідприємств, інтенсифікувати зв'язки між усіма учасниками аграрного ринку.

Література

1 Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2012. 182 с.

2. Собкевич О. В., Русан В. М., Юрченко А. Д. Проблеми державного управління земельними відносинами в аграрній сфері. *Стратегія розвитку України*. 2011. №4. С. 37–42.

3. Україна у цифрах 2016 : [статистичний збірник]. Київ : Державна

служба статистики України, 2017. 240 с.

4. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua

5. Агрополіт. URL : <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mistsi-u-reytingu-nayrozvnutishih-agrarnih-krayin>

References

1. Strategic directions of development agriculture in Ukraine for the period up to 2020 / ed. Yu.O. Lupenko, V.Ya. Messel-Veselyak. – Kyiv : NSC "IAE", 2012. 182 p.

2. Sobkevich ,O.V., Rusan , V.M., Yurchenko, A.D. Problems of State Administration of Land Relations in the Agrarian Area. *Strategy of development of Ukraine. 2011*, no. 4., pp. 37 – 42 (in Ukrainian).

3. Ukraine in Figures 2016: [Statistical Digest]. – Kyiv : State Statistics Service of Ukraine, 2017. – 240 p.

4. State Statistics Service of Ukraine. URL : www.ukrstat.gov.ua

5. An agropolitan URL : : <https://agropolit.com/news/172-ukrayina-na-8-mistsi-u-reytingu-nayrozvnutishih-agrarnih-krayin>

Аннотация

Нестерчук Ю.А., Соколюк С.Ю.

Стратегическая роль аграрного сектора в формировании конкурентоспособной национальной экономики

В статье рассматривается стратегическая роль аграрного сектора экономики страны в процессе обеспечения продовольственной безопасности и формирования конкурентных преимуществ в международном экономическом пространстве. Установлено, что ряд принципиальных особенностей аграрного сектора определяют направления поиска резервов наращивания производства и его эффективности.

Доказано, что земельные ресурсы составляют более 40% производительных сил Украины, благодаря их использованию формируется около 95% продовольствия и две трети товаров потребления в стране.

Важность аграрного сектора в экономике страны подтверждается тем, что в нем изготавливается в среднем 12% ВВП. Тенденция уменьшения доли аграрной продукции в ВВП страны, начиная с 2001 г., сменилась на противоположную в 2008 г., когда аграрный сектор оказался чуть ли не единственным растущим в условиях кризиса.

Традиционно большинство украинской агропродукции – товары растениеводства. Растениеводство - это целый комплекс взаимосвязанных отраслей, который в зависимости от применяемых средств производства, и выращиваемых культур, делится на более узкие отрасли и их группы. За последние годы в составе валовой продукции агросектора Украины отрасль растениеводства превышала отрасль животноводства.

Установлено, что за последние годы возрастает роль аграрного сектора Украины в

поддержании внешнеэкономического торгового баланса. Это связано с увеличением украинского аграрного экспорта. С 2011 г. Украина стала крупнейшим экспортёром зерна, в 2016 г. вошла в десятку главных экспортёров агропродукции в страны Евросоюза.

С целью дальнейшего развития аграрного сектора Украины предложено наращивать масштабы инвестиционной деятельности, обеспечить правовое нормирование базовых экологических требований к агропроизводству, внедрять результаты научных исследований в практику агропредприятий, интенсифицировать связи между всеми участниками аграрного рынка.

Ключевые слова: аграрный сектор, валовая продукция, земельные ресурсы, развитие, стратегическая роль, продовольственная безопасность.

Annotation

Nesterchuk Yu. O., Sokolyuk S. Yu.

Strategic role of agrarian sector in formation of competitiveness of national economy

The article discusses the strategic role of the agricultural sector of the economy in the process of ensuring food security and the formation of competitive advantages in the international economic space. It was established that a number of fundamental features of the agricultural sector determine the direction of the search for reserves for increasing production and its effectiveness.

It is proved that land resources constitute more than 40% of the productive forces of Ukraine, due to their use about 95% of food is formed and two-thirds of the country's consumption goods.

The importance of the agricultural sector in the country's economy is confirmed by the fact that it produces an average of 12% of GDP (gross domestic product). The downward trend in the share of agricultural products in the country's GDP, since 2001, changed to the opposite in 2008, when the agricultural sector was almost the only growing during the crisis.

Traditionally, the majority of Ukrainian agricultural products are crop production. Crop production is a complex of interrelated industries, which, depending on the means of production used, and the grown crops is divided into narrower industries and their groups. In recent years, as part of the gross output of the Ukrainian agricultural sector, the crop industry exceeded the livestock industry.

It has been established that in recent years the role of the Ukrainian agricultural sector in the maintenance of the foreign trade balance increases. This is all due to the increase in Ukrainian agricultural exports. Since 2011, Ukraine has become the largest exporter of grain; in 2016 it became one of the top ten exporters of agricultural products to the EU countries.

In order to further develop of the Ukrainian agricultural sector, it was proposed to increase the scale of investment activity, also provide legal rationing of basic environmental requirements for agricultural production, to implement the results of scientific research into the practice of agricultural enterprises and to intensify communication between all participants of the agrarian market.

Keyword: agricultural sector, gross output, land resources, development, **strategic role**, food security.